

PERTTI PITKÄNEN

Yhteiskunnallinen tehtävä on määriteltävä

VAPAATA SIVISTYSTYÖTÄ pidetään laajasti arvona sinänsä. Arvona sen juuret juontavat vapaaseen kansansivistystyöhön, kansanvalistukseen ja tätä kautta jopa valistusfilosofiaan.

Vuoden 1998 lakiuudistuksessa kansalaisopistot, kansanopistot, kesäyliopistot, opintokeskukset ja urheiluopistot saivat eräänlaisen laillisen perusteen edustaa tätä kunniakasta arvoperintöä. Aiemmin alan

edustajat eivät kovin ponnekaasti esittäneet edustavansa vapaata sivistystyötä. Mieluummin puhuttiin kansanopistoaatteesta, urheiluaatteesta tai erityisesti siitä aatteesta, jonka pohjalle oppilaitos oli perustettu.

Kun oppilaitokset yhdistettiin lainsäädännöllisesti samaan järjestelmään, syntyi kokonaan uuden sisällön omaava käsite. Voidaan puhua ”vapaan sivistystyön uudesta diskurssista”.

KOULUTUKSEN TOTEUTTAMISTA EI SÄÄDELLÄ

Kysymys ”Vapaa sivistystyö vai valtion sivistystyö?” viittaa juuri tähän diskurssiin. Se näyttäisi sisältävän ajatuksen, että vapaan sivistystyön tehtävänä ei ole toteuttaa valtion asettamia tavoitteita, vaan muita, niin sanotusti vapaita tavoitteita. Ajatus toimii hyvin, kun ajatellaan vapaan sivistystyön historiaa. Erilaisille aatteille turvattiin sen suojissa omat olemassaolon mahdollisuutensa virallisesta valtiosta ja sen koulujärjestelmästä riippumatta.

Kun asiaa tarkastellaan nykyhetken näkökulmasta, muuttuu vapauden vaatimus erilaiseksi. Lainsäädännöllisesti vapaa sivistystyö on valtion taloudellisesti tukemaa koulutusta, joka ei kuulu formaalin eli muodollisen koulutusjärjestelmän piiriin. Ero formaalin ja nonformaalin koulutuksen välillä on suomalaisessa järjestelmässä selkeä. Tutkintoon tähtäävää formaalia koulutusta, eli perusopetusta, lukioita ja ammatillista koulutusta, säädellään sisällön ja muodon suhteen.

Vastaavasti voidaan sanoa, että valtio ei kohdistu vapaan sivistystyön sisältöön minkäänlaista valvontaa. Vähäiset lainsäädännölliset rajoitukset kohdistuvat sen muotoihin, sillä tietyt oppilaitosmuodot saavat harjoittaa vain tietyn tyyppistä koulutusta.

Näiltäkin osin harmaat alueet ovat laajoja. Vapaan sivistystyön tarvitsee täyttää vain tietyt laissa määritellyt koulutuksen ulkoisen muodon ehdot. Edes todistus ei ole pakollinen. Sen sijaan perusopetus, lukio- ja ammatillinen koulutus ovat sisällön ja muodon suhteen selkeästi säädeltyjä.

KRIITTINEN ARVIOINTI LISÄISI KIINNOSTAVUUTTA

Nykytilanteen mukaan vapaa sivistystyö on todellakin vapaata, ei valtion sivistystyötä. Sen vapauden takaaminen ei sellaisenaan ole ongelma. Voidaan kuitenkin kysyä, onko lähes rajattoman vapauden tila toivottava?

Usein alan toimijoiden kanssa keskustellessa ilmenee, että vapaalle sivistystyölle pyydetään tai vaaditaan selkeämpää yhteiskunnallista tehtävää. Erityisesti tämä tulee esiin taloudellisen niukkuuden aikoina, jolloin yhteiskunta yrittää edes jotenkin huolehtia formaalin koulutusjärjestelmän tarpeista, mutta vapaa sivistystyö on helpompi jättää vähemmälle huomiolle.

Nykyisessä laissa määritellään vapaan sivistystyön tarkoitus ja tavoite. Tarkoitus viittaa yhteiskunnan eheyteen, tasa-arvoon ja aktiiviseen kansalaisuuteen. Tavoite puolestaan liitetään ihmisen monipuoliseen kehittymiseen, hyvinvointiin, kansanvaltaisuuteen, moniarvoisuuteen, kestäväan kehitykseen, monikulttuurisuuteen ja kansainvälisyyteen.

Siinä on varsin riittävästi tehtävää. Ongelmana onkin, ettei kukaan ole oikeasti kiinnostunut siitä, toteuttavatko vapaan sivistystyön oppilaitokset tätä lain tarkoitusta. Kaikki ovat kyllä kiinnostuneita siitä, miten peruskoulu, lukio, ammatilliset oppilaitokset tai korkeakoulut selviytyvät tehtävistään.

Vapaalla sivistystyöllä ei ole PISA:ssa menestymisen haastetta, mutta ei myöskään suurta yhteiskunnallista kiinnostavuutta. Voitaisiin siis hyvin ajatella, että vapaan sivistystyön status osana suomalaista koulutusjärjestelmää kohoaisi, jos sen tehtävät ja tavoitteet määriteltäisiin tarkemmin ja niiden toteutumista arvioitaisiin kriittisesti.

YHDENTYMISTÄ YLI OPPILAITOSMUOTOJEN

Suomalainen vapaa sivistystyö on lainsäädännöllisiltä perusteiltaan uudistettu viimeksi toimialan kehittämisen KEHO 2009–2012 -prosessissa. Ratkaisut tehtiin konsensusperiaatteella YTR-käsittelyn jälkeen. YTR on vapaan sivistystyön yhteistyöryhmä, jossa on etujärjestöjen ja opetusviranomaisten edustus. Kaikki vapaan sivistystyön etujärjestöt osallistuvat aktiivisesti valmistelutyöhön, joten oppilaitoksia on kuultu.

Yksi KEHO-loppuraportin¹ ehdotuksista koski ylläpitäjä- ja oppilaitosrakenteen kehittämistä. Käytännössä toimenpiteet kohdistuivat vain kansanopistoihin, joiden joukossa oli (ja on edelleen) suoritelmien perusteella runsaasti erittäin pieniä oppilaitoksia.

Kun kansanopiston opiskelijaviikot putoavat sadoissa laskettavaan, voidaan kysyä, onko lain edellyttämä sivistystarve enää olemassa. Oppilaitosten yhdistämisen katsottiin poistavan ongelman ja kehitystä tuettiin muun muassa lakiin lisätyillä rakenteellisen kehittämisen avustuksilla. Ilmeisesti toimenpiteillä on ollut myönteistä vaikutusta, sillä yhdentymisiä on tapahtunut. Toisaalta näyttää myös, että monet suurisuuntaisetkin hankkeet jäivät kokousten ja puheiden tasolle.

TAUSTALLA KUNTARAKENTEET MUUTOKSET

Kehitys on kulkenut hiukan eri suuntaan kuin KEHO-prosessissa ajateltiin. Vaikka eri oppilaitosmuodot säilytettiin selkeästi erillisinä toimijoina laissa, ovat monet hakeneet synergiaetuja nimenomaan eri oppilaitosmuotojen yli menevistä yhdentymishankkeista.

Vapaan sivistystyön oppilaitoksilla on alueellisesti sijainnista, opiskelijoiden tarpeista, ylläpitäjäjyhteydestä ja monista muista syistä hyvin erilaisia tarpeita muodostaa uusia konsortioita. Kansanopistojen yhdistymisen lisäksi muut oppilaitokset ovat rakennelleet eri paikkakunnilla yhteenliittymiä, joihin ei uudessa laissa osattu varautua.

Oppilaitokset pyrkivät siis yhdentymään yli oppilaitosmuotojen siitä huolimatta, että KEHO-prosessissa päädyttiin tietoisesti säilyttämään eri oppilaitosmuodot erillisinä vapaan sivistystyön toteuttajina. Rakenteellisen kehittämisen tarve näyttää olevan suurempi oppilaitosmuotojen välillä kuin sisällä.

Kansalaisopisto- ja kesäyliopistokenttään vaikuttavat erityisesti kuntarakenteen muutospyrkimykset.

YHTEISKUNNALLINEN TEHTÄVÄ OIKEASTAAN ON JO OLEMASSA.

Eri alueilla luodaan muutospaineesa myös vapaan sivistystyön oppilaitoksista alueen tarpeisiin parhaiten soveltuvia kokonaisuuksia. Kun kansalaisopisto ja yhdistellään, samalla myös alueen urheiluopisto, kesäyliopisto tai kansanopisto saattaa joutua mukaan yhdentymiskehitykseen.

Ylläpitäjän näkökulmasta on perusteltua, että oma oppilaitos on mahdollisimman laajasti käytettävissä ylläpitäjän tai alueen asukkaiden tarpeisiin. Esimerkiksi mahanmuuttajakoulutus alueellisesti tärkeänä koulutustehtävänä saatetaan ohjata kansalaisopistolle, kesäyliopistolle tai kansanopistolle sen mukaan, millainen alueen oppilaitosrakente on.

Tämä hälventää perinteisten oppilaitosmuotojen rajoja ja johtaa uusien oppilaitosmuotojen syntyyn. Läheinen aatetausta saattaa johtaa kansanopiston ja opintokeskuksen tosiasialliseen yhdistämiseen, vaikka sama ylläpitäjä saakin valtiosuutta kahden eri oppilaitosmuodon mukaan. Onko tällainen duaalimalli tarpeellinen vapaassa sivistystyössä?

OPPILAITOSKAMPUKSIKSI VAIHTOEHTOJA

Kansanopistojen erityisongelma tulee niiden sisäoppilaitosmuodosta. Sisäoppilaitos toimii yhä, mutta ei ole enää kaikille kansanopistoille ainut olemassaolon edellytys. Menestyvät opistot rakentavat sen ohkeen koulutustarjontaa, joka ei edellytä sisäoppilaitosmuotoa.

Verkkopedagogiikan kehitys edistää tätä kehityssuuntaa. Sisäoppilaitosmuodon suurin ongelma liittyy silti taloudellisiin resursseihin. Valtiosuudet eivät riitä oppilaitoskampusien ylläpitämiseen, vaan rahoitus jää ylläpitäjän vastuulle. Opiskelijamaksuja ei voi nostaa kattamaan käyttö- ja investointikustan-

nuksia. Seurauksena kansanopistot siirtyvät maalta kaupunkiin ja omista tiloista vuokralle. Muutos edellyttäisi myös opetusmuotojen ja pedagogiikan muutosta.

Lähes pakottavaksi oppilaitosrajojen pohdinta tulee siinä vaiheessa, kun etä- ja monimuoto-opetus on kaikissa oppilaitoksissa arkirutiinia. Opettaminen ja oppiminen eivät nykyisin ole enää sidoksissa fyysiseen oppilaitokseen, oppilaitosmuodosta puhumattakaan.

YHTEISKUNNALLINEN TEHTÄVÄ ON JO OLEMASSA

Oppilaitokset pitävät yhä tiukasti kiinni perinteisistä oppimisympäristöistään, mutta tulevaisuuden oppilaitos voi olla myös virtuaalinen. Vapaa sivistystyö on tuskin poikkeus. Uuden tekniikan avulla samaa opetusta voidaan yhtä aikaa järjestää useilla paikkakunnilla, useissa oppilaitoksissa ja useissa oppilaitosmuodoissa. Se muodostaa ongelman jo nykytilanteessa, koska lain valtionosuusperiaatteet eivät tunnista tällaista opetusta. Pelkästään etä- ja monimuoto-opetuksen tulo vapaaseen sivistystyöhön edellyttäisi valtionosuusperusteiden tarkistusta lainsäädännössä.

Vapaan sivistystyön suurin uhkakuva on, että se näivettyy ja putoaa aikojen saatossa täydelliseen marginaaliin. Koska valtion lisäpanostusta ei ole näköpiirissä, olisi ainakin vapaan sivistystyön lainsäädäntöä aktiivisesti uusittava nopeasti muuttuvan ympäristön mukaan.

Oppilaitoksille pitäisi antaa nykyistäkin suurempi vapaus organisoida oma työnsä opiskelijoiden ja oppilaitoksen ylläpitäjän tarpeiden mukaiseksi. Lisäksi

vapaalle sivistystyölle olisi määriteltävä tarkoituksen ja tavoitteiden sijaan tai lisäksi yhteiskunnallinen tehtävä. Tämä yhteiskunnallinen tehtävä oikeastaan on jo olemassa, kun se vain puetaan sanoiksi: täydentää suomalaista koulutusjärjestelmää.

Täydentäminen tarvitsee usein joustavaa ja nopeaa toimintaa. Vapaan sivistystyön vapaus antaa tähän mahdollisuuden.

Pertti Pitkänen
*FT, Opetusneuvos
Vapaa sivistystyö, Opetushallitus*

VIITE.....

- 1 Vapaan sivistystyön kehittämisohjelma 2009–2012. Opetusministeriön asettaman valmisteluryhmän loppuraportti. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:12